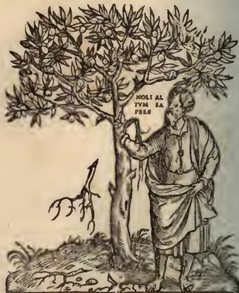
ספר חבקוק

עם פירוש ר׳ דוד קמחי מוגה עם רב העיון על ידי פרנקישו׳ ווטבלוש איש גוזרי
המלמד במצות המלך פרנקישקוש יר״ה לבני עמו דעת לשון הקדש · גם נוסף מן
המסורת ושינוי הקריאה ומורה מקום ממקומות התלמוד שהביא הרד״ק ע״י יוחנן
מירקירוס ונדפס בבית קארולוס סטפנוס יצ״ו בחדש תשרי בשנת ש״יט לפ״ק פה
פאריש העיר הגדולה והיא בצרפת :

Habacuc cũ commen

tariis R. Dauid Kimhi, à Frãcifco Vatablo, Hebraïcarum literarum Regio profeffore, fumma cura & diligentia recognitis: adiectis infuper fcholiis Maforæ, varia lectione, atque indice locorum quos Kimhi citat ex Talmud, per Io. Mercerum linguæ Heb. profefforem Regium.

P A R I S I I S.
Ex officina Caroli Stephani, typographi Regii.
M. D. L I X.

עשו　　　　עמי

Cum priuilegio Regis

א הַמַּשָּׂא אֲשֶׁר חָזָה חֲבַקּוּק הַנָּבִיא : ל' וחד לחבקוק

א המשא אשר וגו' · הנביא הזה לא ידענו דורו ולא משפחתו · ובסדר עולם יואל נחום חבקוק נתנבאו בימי מנשה · ולפי שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו · ונבואתו על נבוכד נצר על הרע שעשה לישר' מכל העמים והתנבא על הרע שיעשו פרס ומדי לזרעו באחרונה · והחל להתרעם כנגד האל ית' על מעשה הרשעים שמריעים לישראל הצדיקים ומצליחי בדרכיהם · ווכר כבלעם הצדיקים שבדורו או אחר דורו כדרך נבואה על נבוכד נצר שעתיד למלוך ולהרע לישראל · ונראה כי בדורו החלה מלכות נבוכד נצר כמו שאמ' כנגד אנשי דורו כי פעל פעל בימיכם וגו' :

ב עַד־אָנָה יְהוָה שִׁוַּעְתִּי וְלֹא תִשְׁמָע אֶזְעַק ל' · ל'
אֵלֶיךָ חָמָס וְלֹא תוֹשִׁיעַ : ג לָמָּה תַרְאֵנִי אָוֶן יו' טעו' בסי' ולא ולא
וְעָמָל תַּבִּיט וְשֹׁד וְחָמָס לְנֶגְדִּי וַיְהִי רִיב וּמָדוֹן ה' · יו' בטע' ל'
יִשָּׂא : ד עַל־כֵּן תָּפוּג תּוֹרָה וְלֹא־יֵצֵא לָנֶצַח ב' יו' לילך
מִשְׁפָּט כִּי רָשָׁע מַכְתִּיר אֶת־הַצַּדִּיק עַל־כֵּן יֵצֵא ערבי · ב' ל'
מִשְׁפָּט מְעֻקָּל : ל'

ב עד · חמס · פי' בעבור החמס הנעשה לישראל אזעק אליך ולא תושיע :
ג למה · למה אנשי און שעושים לי און אראה לפני ואתה כמראה אותם שלא תבערם מן הארץ גם אתה תביט העמל שעושים ואין אתה משלם גמולם · וכן אמר דוד עמל וכעס תביט · וכל זה להודיע כי ה' ית' משגיח במעשה בני האדם אם לטוב אם לרע ואחר שכן הוא אין מאריך להם : ויהי · ויהי לנגדי מי שישא ריב ומדון · ויש מפרשי' ריב ומדון האויב ישא ויסבל ישר' : תלים י'
ד על כן · לפי שאין אתה עושה דין ברשעים תפוג התורה ותחלש · כי רבים מרפים ידיהם ממנה לפי שרואים הצלחת הרשעים ורעת הצדיקים : תפוג ענין רפיון וחלישות · וכן כל אשר בשרשו : ולא יצא · לפי שהם רואים שלא יצא לנצח משפט הרשעים : כי רשע מכתיר את הצדיק · מקיף אותו להרע לו תמיד · כענין כתרו את בנימין : על כן יצא משפט מעוקל · על כן אומר כי המשפט יצא מעוקל ומעוות · וכתי' על כן · לא נפיק דינא כיון : צופים ל' · בנ"א ל' · בנ"א עם אמר'

ה רְאוּ בַגּוֹיִם וְהַבִּיטוּ וְהִתַּמְּהוּ תְּמָהוּ כִּי־פֹעַל ל' · ל'
פֹּעֵל בִּימֵיכֶם לֹא תַאֲמִינוּ כִּי יְסֻפָּר : ו כִּי־הִנְנִי ל' · ב' וחד

מֵקִים אֶת־הַכַּשְׂדִּים הַגּוֹי הַמַּר וְהַנִּמְהָר הַהוֹלֵךְ ל.ל.ל ומל׳
לְמֶרְחֲבֵי־אֶרֶץ לָרֶשֶׁת מִשְׁכָּנוֹת לֹּא־לוֹ׃ ז אָיֹם ג״מ ל ל וחס׳
וְנוֹרָא הוּא מִמֶּנּוּ מִשְׁפָּטוֹ וּשְׂאֵתוֹ יֵצֵא׃ ז. ל
ח וְקַלּוּ מִנְּמֵרִים סוּסָיו וְחַדּוּ מִזְּאֵבֵי עֶרֶב וּפָשׁוּ ז. ל. ל
פָּרָשָׁיו וּפָרָשָׁיו מֵרָחוֹק יָבֹאוּ יָעֻפוּ כְּנֶשֶׁר חָשׁ ל חס׳. ד״כתן
לֶאֱכוֹל׃ ט כֻּלֹּה לְחָמָס יָבוֹא מְגַמַּת פְּנֵיהֶם ל.
קָדִימָה וַיֶּאֱסֹף כַּחוֹל שֶׁבִי׃ י וְהוּא בַּמְּלָכִים ז. לג רף
יִתְקַלָּס וְרֹזְנִים מִשְׂחָק לוֹ הוּא לְכָל־מִבְצָר ל. ל.
יִשְׂחָק וַיִּצְבֹּר עָפָר וַיִּלְכְּדָהּ׃ כ׳

ה ראו. אמר כנגד ישראל ראו בגוים והביטו כי מהר יבא להם המשחית :
והתמהו תמהו. הכפל לחזק התימה לרוב מעשה הרע שיעשה נבוכד נצר.
והתמהו מבנין התפעל דינו והתמהמהו. ואת התפעל נבלעת בדגש את השרש :
כי פעל פעל בימיכם. זה לעד כי בדורו מלך נ״נ. והפועל הוא השם
יתברך. ופועל שם : לא תאמינו כי יספר. כי יספר לכם הפעל הרע
והקשה לא תאמינו : ו כי הנני. דבר הנביא כלשון השם יתברך :
והנמהר. נמהר במעשיו לא ישכיל מה יעשה. וכן ולבב נמהרים יבין ישעיה לב
לדעת : ז איום ונורא. איום תאר מענין אימה : ממנו משפטו.
כי לא יצטרך לעזרת עם אחר כי ממנו יבא משפטו שיעשה בעמים. וכן שאתו
שינשא על הגוי׳ : ח וקלו. וחדו. ענין חדוד וחריפות : מזאבי
ערב. כי הזאבים לעת ערב יצאו לטרוף : ופשו פרשיו. ורבו פרשיו.
כמו שפירש׳ נפושו עמך. ויונתן תרגם וידדון פרשוהי : חש לאכול. נחום ג׳
ממהר לעוף אל החלל שיראה מרחוק. והנשר יעוף גבוה משאר העופות
וממהר לעוף לפיכך זכר הנשר. ויונתן כנשרא דקלים למיכל פי׳ יעוף :
ט כלה לחמס. לעשות חמס יבא : מגמת פניהם קדימה. פי׳ אאז״ל מן
הגמיאיני נא. אמר יבא בעזות פנים כאלו רוח הקדי׳ שהיא עזה שאפה והקשיתה בראשית כד
פניהם. והמפרש פי׳ נכח פנים. וכן פי׳ מקבל אפיהון. והנה לא היה נכח פנים ג״א ל׳ שאפה ו׳
מזרח אלא מערב כי הם בבאם אל א״י פניהם למערב. כי בבל מזרח לא״י. בספ׳ של השק.
אבל יתפרש קדימה כדרך תרגום כאלו אמר כקדימה. כלו׳ נכח פנים יהיה נא נוכח.
בעזות פנים כמו רוח קדים שהיא עזה : י והוא. יתקלס. וכן יתקלסו ב״א עמ׳ לעג
בך ולפי שיתמיד הלעג עליהם הנה הוא מתפע׳ בלעג להם : ויצבר עפר. להם.
אסף עם רב כעפר וילכדה וכינוי הה״א לעיר כנזכר שקרי זכר מבצר והיא יחזקאל כב
עיר

עד כעדה • או פי׳ ויצבר עפר למלאות החפירות אשר סביב חומת העיר • כסא׳ מונה פי׳
ויכנס יונתן וכבר מליאת׳ והוא תל עפר • וכדברי רז״ל מוליא בנעה : נבוה כנמוך

עין כבעל

יא אָז חָלַף רוּחַ וַיַּעֲבֹר וְאָשֵׁם זוּ כֹחוֹ לֵאלֹהוֹ׃ עין׳ ל׳

יא אז חלף • או כראותו הצלחתו חלף ויעבר רוחו יותר מן השמרה והתגאות כרוחו מאד : ואשם • ועוד אשם בדבר אחר שאמר זו כחו לאלוהו שאמ׳ כי אלוהו שהוא פסלו נתן לו זה הכח שמענה כל העמים • ואמר הנביא אלהו לשון יחיד דרך קלון • כן דעת קצת המפרשים • ואין צריך שהרי מצאנו אלוה לשון יחיד כי מי אלוה מבלעדי ה׳ • הלא אלוה גבה שמים • וזולתו • תלים יח
ויונת׳ תרגם בכין על דהוזמת רוחיה עלוהי עדא ממלכותיה וחב על דאקני איוב כב
יקרא לטעותיה :

יב הֲלוֹא אַתָּה מִקֶּדֶם יְהוָה אֱלֹהַי קְדֹשִׁי לֹא נ״א רו׳
נָמוּת יְהוָה לְמִשְׁפָּט שַׂמְתּוֹ וְצוּר לְהוֹכִיחַ יְסַדְתּוֹ׃ י״ח תיקון סופרים
יג טְהוֹר עֵינַיִם מֵרְאוֹת רָע וְהַבִּיט אֶל־עָמָל ל׳ ומל׳. ל׳ וחד הביט
לֹא תוּכָל לָמָּה תַבִּיט בּוֹגְדִים תַּחֲרִישׁ בְּבַלַּע ח׳ מל׳. ל׳ וחד כבלע.
רָשָׁע צַדִּיק מִמֶּנּוּ׃ יד וַתַּעֲשֶׂה אָדָם כִּדְגֵי הַיָּם ר׳. ל׳
כְּרֶמֶשׂ לֹא־מֹשֵׁל בּוֹ׃ טו כֻּלֹּה בְּחַכָּה הֵעֲלָה
יְגֹרֵהוּ בְחֶרְמוֹ וְיַאַסְפֵהוּ בְּמִכְמַרְתּוֹ עַל־כֵּן יִשְׂמַח ל׳. ל׳. ל׳ וחד ויאספתו׳
וְיָגִיל׃ טז עַל־כֵּן יְזַבֵּחַ לְחֶרְמוֹ וִיקַטֵּר לְמִכְמַרְתּוֹ ל׳.
כִּי בָהֵמָּה שָׁמֵן חֶלְקוֹ וּמַאֲכָלוֹ בְּרִאָה׃ יז הַעַל ב׳. ל׳. ב׳ חד חס׳.
כֵּן יָרִיק חֶרְמוֹ וְתָמִיד לַהֲרֹג גּוֹיִם לֹא יַחְמוֹל׃ ד׳. נ״א רו׳ ד׳ מל

יב הלא אתה מקדם יהוה אלהי • ואיך הוא נותן כחו לאלוהו אשר הוא עשהו אלא יבין כי אתה מקדם ה׳ אלהי קדשי • כי אני המכיר כך וכן עמך ישראל מכירים כך וידענו כי אתה אלהינו וקדשינו • כמו שאמר הנביא אני ישעיה מג
ה׳ קדושכם • ואמר גואל ישראל קדושו • הפך דעת נ״נ שנותן הכח לאלוהו ישעיה מט
וכופר כך : לא נמות • ירצה שלא נמות על ידו כי אתה נתת לו הכח הזה ואם נתת לו כח להחריב ארצנו ולהגלותנו לא יתן לו כח להמיתנו ולכלותנו להכחידנו מגוי : ה׳ למשפט שמתו • כי אתה שמתו לשפוט על ידו המורדים

כך · וכפל הענין במ"ש ואמר צור להוכיח יסדתו · ואתה שאתה צור כל
העולמים יסדתו להוכיח בו גויי הארצות : יסדתו · העמדתו תוך כיסוד הבנין :
לא נמות · הוא אחד משמונה עשר שהם תיקון סופרים כי לא תמות היה
כתוב · ועל דרך זה תרגם יונתן מימרך קיים לעלמין : יג טהור עינים ·
אתה שאתה טהור עיני' שלא תוכל לראות רע כי אתה טוב ובוחר בטובים ומואס
ברעים ולא יאות לך שתראה רע ותביט אל עמל · כלומר שתסבול עושי רע
ותניחם לעשות הרע · וטעם לא תוכל לסבול דבר שהוא הפך חכמתך וטובך ·
וכן אמר דוד לא יגורך רע · אם כן אני תמה למה תביט בוגדים והם הכשדי' תלים ק׳ ·
המריעי' לישראל : תחריש · כי ישראל אעפ"י שהם רשעים צדיקי' הם מנבוכד
נצר ועמו ואיך תחריש שהם יבלעום וישחיתום · ואמ"ל צדיק ממנו בולע צדיק במס׳ מגלה
גמור אין בולע : בבלע · כב"ב · כבלע את הקדש · כב"ב : מראות רע · פר׳ א׳ דף ו׳ ·
בלא ב' · ולא שהוכירו בבי"ת ופי' ברע כמו ואל אראה ברעתי ספרו השנתו · כי במדבר ד׳
ברע לע מפי המסורת כי זה מראות רע ושל ישעיה מראות ברע · וכן היא במדבר י"א
המסורת קדמאה דישעיהו מראות ברע תניינ' דתרי עשר מראות רע · וחד פסוק נ"א השבחתי ·
סימן לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע או רע בטוב : יד ותעשה · ישעיה ל"ג
עשית בני אדם לפני נבוכד נצר כמו הדגים אשר בים שיצוד אדם אותם לרוב נ"א ה
אין מושיע אפילו הגדולים יצודו אותם בחכה · או כמו רמש האדמה והם ויקרא כ"ו
השרצים הקטנים שיתפוש אדם מהם כמו שירצה כי אין מושל בו שימנעהו ·
כן עשית בני אדם הפקר לפני זה הרשע : טו כלה בחכה העלה ·
כל העולם העלה נבוכד נצר בחכתו · ולפי שהמשיל בני אדם לדגי הים ונבוכד
נצר לצייד אמ' בחכה בחרמו ובמכמרתו · ומלת העלה משונה בניקוד
מהמנהג כי ההא נקודה בצר"י והעין בשו"א ופת"ח · וכמוהו למה העברת יהושע ז׳
העביר · יגורהו יאספהו · כמו יגורו מלחמות : בחרמו כמו ברשתו · וכן תלים קמ"א
יצודו חרם · מצודת חרמים : ויאספהו במכמרתו · הענין כפול במ"ש : מיכה ו׳
על כן ישמח ויגיל · על כן כשהוא מצליח במעשיו וכובש הכל ברצונו הוא יחזקאל כ"ו
שמח : טז על כן יזבח לחרמו · אינו מודה הכח הוא לאל ית' אלא
לעצמו ולחילו · כי אמר בכח ידי עשיתי · או פי' לחרמו לאלוהו · כי ישע׳ י׳
חושב כי הוא הנותן לו כח לצוד ולאסוף · והנה הוא חרמו ומכמרתו ולו יזבח
ויקטר כשובו אל עירו בשלל ובשבי עמים : כי בהמה שמן חלקו · כהם
בחרמו ובמכמרתו : ומאכלו בריאה · שם בריאה · וכן כפרדי הקטנות שיר ד׳
· העזים הקטנות · או פירושו בתרגון כי אכילה לשון נקבה ומאכל כמו
אכילה · וכן עד בא השמש תשיבנו לו · והדבר עליה : בריאה · שמנה · שמות כ"ב
וכן איש בריא מאד · ובריאות בשר : יז העל כן יריק חרמו · אם שמואל ב׳ י"ג
על כן שהוא נתן כחו לאלוהו יריק חרמו · כלו' כיון שהוא נותן כחו לאלוהו שופטים ג׳
איך תאריך לו ותצליח דרכו שמריק יום יום חרמו שבא בשלל רב כמו הצייד בראשית מ"א
שבא ברשתו מלא מן הציד ומריק אותו בביתו ושב לו אל השדה לצוד עוד
ציד להביא כן הוא מביא שלל לעירו ואחר כך שב לשלול עוד ולהביא ·
ואיך תתן לו כח והצלחה והנה הוא כופר בך ויתן כחו לאלוהו ותהרג גוים
רבים בלי חמלה : יריק · כמו הם מריקים שקיהם : בראשית מ"ב

א עַל־מִשְׁמַרְתִּי אֶעֱמֹדָה וְאֶתְיַצְּבָה עַל־מָצוֹר ב ל׳. ל׳
וַאֲצַפֶּה לִרְאוֹת מַה־יְדַבֶּר־בִּי וּמָה אָשִׁיב עַל־ כ׳
תּוֹכַחְתִּי׃

א על משמרתי אעמודה · אמר הנביא על זאת המבוכה שאני בה
אני עומד ומצפה מה יענני האל יתברך בהצלחת הרשע: מה ידבר בי כרוח
הנבואה כמו רוח ה׳ דבר בי · ומה שאמר ומה אשיב ר״ל מה אשיב לשואלים שמואל ב׳ כ״ב
אותי כי לא אני לבדי נבוך על זה הענין · ומה שאמר ואתיצבה על מצור
ר״ל כאדם שצרים עליו ואין לו מנוס כן אני אין לי מנוס מזאת המבוכ׳ מדוע ירמי׳ י״ב
דרך רשעי׳ צלחה · ואני עומד משמש על משמרתי · ורבו׳ פי׳ מה שאמ׳ על מצור נ״א מצרי ועס׳
שעג עונה ועמד בתפלה · ואמר איני זז מכאן עד שתאמר לי מפני מה הארכת מסכינא·
לרשעים׃ כמס׳ תענית

ב וַיַּעֲנֵנִי יְהוָה וַיֹּאמֶר כְּתוֹב חָזוֹן וּבָאֵר עַל־ ריש פר׳ ג׳· ל׳
הַלֻּחוֹת לְמַעַן יָרוּץ קוֹרֵא בוֹ׃ ג כִּי עוֹד חָזוֹן י׳מל בנבי׳·
לַמּוֹעֵד וְיָפֵחַ לַקֵּץ וְלֹא יְכַזֵּב אִם־יִתְמַהְמָהּ ל׳. כ׳. ל׳.
חַכֵּה־לוֹ כִּי־בֹא יָבֹא לֹא יְאַחֵר׃ ד הִנֵּה עֻפְּלָה ה׳. נ״א ולא· ל
לֹא־יָשְׁרָה נַפְשׁוֹ בּוֹ וְצַדִּיק בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה׃ נ״א·י׳· י״ח וכל חיו
חית יחיה רכו׳

ב ויענני · כתוב חזון ובאר על הלוחות · הנה ענה לו האל ית׳ כי
שלות זה הרשע שהיה תמה עליו לא יתמיד וגם יכולתו שהיה מתגאה על האל
יתברך גם כן לא יתמיד ואמר לו זה ברמז · ואמר לו כי זה יהיה אחר זמן
לא מיד · וזה ראינו כתוב בספר דניאל כי עשה לו האל ית׳ דברים להכחיש
דעתו התחלה שהיה נותן כחו לעצמו או לאלוהו · תחילה החלום שהראה לו
ולא מצא לו פותר לא ע״י חכמיו ולא ע״י כומריו עובדי האליל אלא ע״י דניאל
שגלה לו האל יתברך החלום ופתרון הקץ · ודניאל אמר לו החלום ופתרון
בשם האל יתברך · ובזה חזר לו מדעתו החסרה ונתן הכח והיכולת לאל יתברך
· וכן בדברי חנניה מישאל ועזריה הודה לאל הכח והיכולת· ועוד בדברי
עצמו שהיה מתגאה בהיכלו ופתאום הלכה דעתו ממנו ושב כחיות השדה ודר נ״א ס
עמהן ז׳ חדש · וגמול רעותיו אשר עשה לישראל לא השיב לו לעצמו כי כבר ירמי׳ כ״ז
נתן המלוכה לו ולבנו ולבן בנו · ומבלשצר בן בנו נפרע על ידי מעשה שהיה
מתגאה על האל יתברך ושתה בכלי בית המקדש הוא וכל ביתו גדולים וקטני׳ דניאל ה׳
· וכתיב ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדאה · ונהרגו הכשדים וחרבה
בבל על ידי כורש ודריוש · והצדיקים מקס שהם ישראל נטלו בתוכם והכריז
עליהם

עליהם כורש שישובו לארצם · והנה ענה לו האל יתברך על תלונת זה הרשע ·
והמתבונן יתבונן על השאלה ויראה כי משפטי האל יתברך ישרים · ומה
שענה לו האל על זמן נקמת הרשע שיקח האל יתברך נקמתו ממנו מתי יהיה
הוא ברמז אלא שהנביא הבין מתוך החזון מתי יהיה מועדו וקצו · ואמר לו
האל יתברך כתוב חזון למועד ונומר · רוצה לומר שיכתוב החזון הזה בספר ל׳ כפסוק
ברמז כמו שהוא : כי עוד חזון למועד · רוצה לומר שלא נתגלה
המועד · ואמר לו ער ובאר על הלוחות · שיבאר החזון כביאור על
הלוחות לא על הספר : למען ירוץ קורא בו · בעבור מי שיקרא בו
מאנשי דורו שירוץ בו לקראו ולהבינו למען לא יהיו נבוכים בתלונת זה
הרשע · אבל בספר יכתבהו ברמז . כי מה שיכתב בספר יעמוד ימים רבים ·
ובבא החזון יבינוהו אנשי הדור ההוא שיבינו נקמת אותו רשע הרמוז בספר ·
וכן אמר לישעיהו הנביא · אמר בוא כתבה על לוח אתם ועל ספר חקה ותהי ישעיה ל׳
ליום אחרון ונומר : ג כי עוד חזון למועד · וזו היא התשובה שענהו האל
יתברך · החזון הזה לא יהיה מעתה אלא עוד יהיה למועד אשר יעדתיו : ויפח
לקץ · והחזון הזה ידבר לקץ · כלומר לא דבר לזמן הזה אלא לאותו קץ
העתיד להיות והוא לע׳ שנה מחרבות ירושלם : ולא יכזב · כמו אשר לא ישעיה נ״ח
יכזבו מימיו · כי עכל יהיה : אם יתמהמה חכה לו · אם יאחר הקץ הזה
חכה לו · אמר כנגד אותם שגלו מירושלם והאריכו ימים עד שיצאו מגלות
בבל : לא יאחר · פירוש לא יאחר מהמועד הקצוב לו כי על כל פנים יהיה
ביומו · וכן תרגם יונתן בזמניה ייתי ולא יתעכב · ואחז״ל פירש כי לא יאחר נ״א כי לא
כמו לא יוסיף · כלומר לא יוסיף שלא יהיה · כפירוש לא יוסיף מורעם · ואחרית יתעכב ·
פירושו סוף : ד הנה עפלה לא ישרה נפשו בו · אמר מי שלא ישרה אסתר ט׳
נפשו בעצמו ואין לו אמונה באל יתברך גבהה נפשו והתנשאה ולא תאחר שיבא
הרע ובזה היא נפש נבוכדנצר ונפש בלשאצר כן כגון שנתגאו כנגד האל יתברך :
וצדיק · אבל הצדיק אינו כן כי נפשו שפלה ומיחל תמיד מהאל יתברך ·
לפיכך יחיה באמונתו באל יתברך וינצל מהרעה שתבא לרשע ואלו הם ישראל
שגלו לבבל עם צדקיהו שנכנעו בגלות ולא עברו עבודה זרה והאמינו באל
יתברך · וכשכבש כורש בבל והרגו הכשדים ישראל שהיו צדיקים חיו באמונתם
באל ית׳ ונצלו מחרב הפרסיים ויצאו מגלות בבל : עפלה ענין גבהות הלב
וזדון · וכן ויעפילו לעלות אל ראש ההר · ורבי אחי רבי משה ז״ל פירש במדבר י״ד
הנה עופלה מן עופל ובחן שהוא מבצר גבוה · אמר מי שלא ישרה נפשו ישעיה ל״ב
בו עפלה · כלומר קשים עשמה כעופל ובחן להשגב שם מפני האויב ולא
תשוב לאל ולא תבקש ממנו לתפלה · אבל הצדיק לא יצטרך להשגב במבצר
כי באמונתו יחיה :

ה וְאַף כִּי־הַיַּיִן בּוֹגֵד גֶּבֶר יָהִיר וְלֹא יִנְוֶה אֲשֶׁר
הִרְחִיב כִּשְׁאוֹל נַפְשׁוֹ וְהוּא כַמָּוֶת וְלֹא יִשְׂבָּע ג׳ ג׳ ד׳
וַיֶּאֱסֹף אֵלָיו כָּל־הַגּוֹיִם וַיִּקְבֹּץ אֵלָיו כָּל־הָעַמִּים ׃

ואף כי היין

ה ואף כי היין בוגד. שותה היין. וכן לץ היין ר״ל שותה היין. ושמח לבם משלי כ׳
כמו יין. שותי יין. כלו׳ כל רשע ישיב לו האל גמולו אם כקרוב אם כרחוק כל זכריה י׳
שכן זה הרשע שותה היין והוא בוגד עד שהיה שותה יין מאד ומשתכר. לפיכך
היה מהיר במעשיו ולא התבונן מה יעשה והוא היה הורג כלי המלכה והוא היה
בוגד באותם שהיו עמו בשלום. והיה גבר יהיר. כלומר גס רוח: ולא
ינוה. לפיכך לא יעמוד בנוה מלכותו לאורך ימים אלא עד שבעים שנה
תכלה מלכותו. או אמר ולא ינוה על בוגד עד עמו שיצא מנוהו ומהיכלו
כשנטרד מבני אדם והיה עם חית השדה: אשר הרחיב כשאול נפשו.
כמו שאמר הרחיבה שאול נפשה. והוא כמו השאול והמות שיקבלו המתים ישעיה ה׳
לרוב ואינם שבעים. כמו שאמר שלש הנה לא תשבענה: משלי ל׳

ו הֲלוֹא־אֵלֶּה כֻלָּם עָלָיו מָשָׁל יִשָּׂאוּ וּמְלִיצָה ו׳. ב׳
חִידוֹת לוֹ וְיֹאמַר הוֹי הַמַּרְבֶּה לֹּא־לוֹ עַד־מָתַי ו׳.גא״ל.ח׳
וּמַכְבִּיד עָלָיו עַבְטִיט׃ ז הֲלוֹא פֶתַע יָקוּמוּ ל׳. ל׳
נֹשְׁכֶיךָ וְיִקְצוּ מְזַעְזְעֶיךָ וְהָיִיתָ לִמְשִׁסּוֹת לָמוֹ׃ ל׳. ל׳
ח כִּי־אַתָּה שַׁלּוֹתָ גּוֹיִם רַבִּים יְשָׁלּוּךָ כָּל־יֶתֶר ל׳. ל׳. ל׳
עַמִּים מִדְּמֵי אָדָם וַחֲמַס־אֶרֶץ קִרְיָה וְכָל־יֹשְׁבֵי בָהּ׃ ח׳.

ו הלוא אלה כולם. אלה הגוי׳ שיאסוף אותם אליו כשיבא שברו ישמחו
במפלתו וישאו כולם עליו משל. ומליצה חידות לו. וישאו עליו מליצה.
ומשל המליצה והחידות הם כענינו. ואמר זה המשל והמליצה שיאמר כל
אחד מהם עליו הוי המרבה לא לו. הוי לזה שהיה מרבה נכסים רבים
מאשר לא לו שהיה שולל גוים רבים: עד מתי. וכי היה סבור שלעולם יהיה
עומד בידו וביד זרעו: ומכביד עליו עבטיט. היה מכביד עליו ממון רב
שהוא עליו כמו טיט עב שהיה מכביד על גופו כי הוא טיט ועפר וממונו גם כן
יהיה טיט עב: עבטיט. מלה אחת ופירושה כשתי מלות עב טיט כמו טיט
עב. וכן כל רבים עמים רבים. בירקרק חרוץ כמו בחרוץ ירקרק. ורבים תלים פט
כמוהם. והענין פירש ומכביד עליו עבטיט שיוסיף לבנות משכן ולא תלים סח
יכלנו. ואחז״ל פירש הלא יחשוב זה כי סופו לקבר יהיה. וזהו עד מתי
ומכביד עליו עב טיט על קברו יכבידו טיט עב. ויש דרך משל עד אימתי את
מתקיף עלך תקיף חוכין: ז הלא פתע. הלא תחשב בהתגאותך כי
תהיה בקבר ויקומו פתע נושכיך והם התולעים: ויקצו מזעזעיך. שכלו ישנו
וכאלו יקיצו לשלוט בך ולזעזע ולהניע בשרך תנועות תנועות: והיית
למשסות למו. שישסו בשרך כן פי׳ אחז״ל. ויש לפרשו כן כי נושכיך
ומזעזעיך אמר בעבור בלשצר בן בנו שבא על בבל מתאום חיל מלך פרס
והרג בלשצר והחריב בבל: ויש לפרשו עוד כי נאמר דבר זה על שהושלך
מקברו B.i.

מקברו כמו שאמר בישעיה ואתה השלכת מקברך וגו׳ • ויקצו • כמו אילן ישעיה יד
לבד והיא מעמדת בגעיא ויור השרש עלמות מהמכתב : למשסות • כמו
מי נתן למשסה יעקב ענין בוז • וכת׳ ותהי לעדי לבוז : ח כי אתה ישעיה מב
שלות • מגזרת שלל ומענינו וכן ישלוך • בשקל סבות יסבוך • יתר עמים •
מה שיותר מן העמים שלא שלות אותם והם מדי ופרס : מדמי אדם וחמס
ארץ • זה הרע יבא לו מרוב דמים ששפך ומחמס שעשה בארץ : קריה וכל
יושבי בה • והיה הורס הקריות והורג היושבים בהם • וית וחמס ארץ וחטוף
אדעא דישראל וגו׳ • קרתא דישראל • ר״ל ירושלם : נראה כי יתכר וגו׳ •

ט הוי בֹּצֵעַ בֶּצַע רָע לְבֵיתוֹ לָשׂוּם בַּמָּרוֹם קִנּוֹ ג׳
לְהִנָּצֵל מִכַּף רָע : י יָעַצְתָּ בֹּשֶׁת לְבֵיתֶךָ קְצוֹת־ כ׳
עַמִּים רַבִּים וְחוֹטֵא נַפְשֶׁךָ : יא כִּי־אֶבֶן מִקִּיר
תִּזְעָק וְכָפִיס מֵעֵץ יַעֲנֶנָּה : ל׳ כ׳

ט. הוי בוצע בצע רע לביתו • אוי לנבוכדנצר שהיה בוצע בצע רע וגוזל
את העמים בעבור ביתו כלומר לבנות ביתו בנין נאה וחזק : לשום במרום
קנו • כי בנה מגדל חזק וגבוה : להנצל מכף רע • כי חשב להנצל בו אם
יקומו הגוים עליו שהיו מבקשים רעתו • והוא היה הורס ערי העמי׳ ומביא ג״א אים
העמים והאבנים לבבל לבנות העיר וביתו • וכן התנאה הוא בלכתו בתוך היכלו
כמו שכתוב בספר דניאל לקצת ירחין תרי עשר על היכל מלכותא די בבל דניאל ד׳
מהלך הוה • ענה מלכא ואמר הלא דא היא בבל רבתא די אנא בניתה לבית
מלכו בתקף חסני וליקר הדרי : י יעצת בשת לביתך • בזה הבנין שבנית
מגזלה יעצת בשת כי כשיבאו האויבים ויהרסו הבנין יהיה בשת לך ולזרעך נ״א קוף
שיהיה באותו הזמן : קצות עמים רבים וחוטא נפשך • שאתה היית קוצה
וכורת עמים רבים לבנות בנינך והיית חוטא בנפשך • וכן מתעברו חוטא נפשו• משלי כ׳
חוטא בנפשו : קצות • מקור מן הקל • ומענינו מן הדגש מקצה רגלים : משלי כו
יא כי אבן מקיר תזעק • אמ׳ על דרך משל כלו׳ כל כך ידוע ונגלה
לכל כי בניך מגזלה עד שהאבן תזעק מהקיר שהיא בנויה שם אני מגזלה :
וכפיס מעץ יעננה • והכפיס מהעץ יענה לאבן גם אני מגזלה : יעננה •
ר״ל יענה אותה : וכפים הוא מרהיט קרוי הבתי׳ • ונקרא מרהיט גם כן כפים•
ופירוש מעץ כמו שאמר מקיר כי כמו שתזעק האבן מהקיר שהוא בנין
האבנים כן יזעק הכפים מהקרוי שהוא בנין העצים • ויונתן תרגם ושיפא מגו במס׳ ע״ז שר׳ ב׳.
מרישא עני לה • ר״ל חתיכה מהקורה • שיפא כמו גוי ששיפא עבודה זרה במס׳ תענית
היא ושפחיה אסורים • מריש היא קורה כמו גזל מריש ובנאו בבירה : פר׳ ב׳ דף יו׳

יב הוֹי בֹּנֶה עִיר בְּדָמִים וְכוֹנֵן קִרְיָה בְּעַוְלָה : ל׳ ב׳
יג הֲלוֹא הִנֵּה מֵאֵת יְהוָה צְבָאוֹת וְיִיגְעוּ עַמִּים

בדי־אש

בְדֵי־אֵשׁ וּלְאֻמִּים בְּדֵי־רִיק יִעָפוּ׃ יד כִּי תִּמָּלֵא ל׳ חס׳. נ״א כִּי ת
הָאָרֶץ לָדַעַת אֶת־כְּבוֹד יְהוָה כַּמַּיִם יְכַסּוּ עַל־יָם׃ ל׳

יב הוי בונה. הענין מבואר למעלה בהוי הראשון: יג הלא הנה
מאת ה׳ צבאות. הפסוק הזה והבא אחריו הם נדרשים על ענין המדבר שהוא
בענין ע״ב יהיה פירושו כן. הלא הנה יבא מאת ה׳ צבאות וייגעו עמים בדי אש
יכירו העמים אשר היו עם נבוכדנצר ועם זרעו והם הכשדים והנסמכים אליהם
כי יגיעתם סופה לאש ולכליון כשיבאו עליהם חיל מדי ופרס ויחריבום
ויחרבו הבנינים אשר יגעו בהם והביאו שלל העמים לבבל. ידעו אז ויבינו כי
יגיעתם היתה לאש ולכליון ולריק. כמו שאמר ירמיהו חומות בבל הרחבה ערער ירמיה נ״א
תתערער ושעריה הגבוהים באש יצתו. ובכל הענין במלות שוות ואמר ולאמי׳ כפס׳ אות
בדי ריק יעפו: יד כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה׳. פירוש כי נ״א ופירוש
יכירו הכל וידעו כי מאתם היתה הנקמה הזאת נקמת עם השם ונקמת היכלו.
כי לכבוד עד הביא דבר פלא שנעדר מבני אדם בעוד הדבר בפיו שהיה
מתגאה כמו שאמר עוד מלתא בפום מלכא וכו׳. וגם לבלשצר כן כיון הביא
אות גדול כמה שנכתב בכותל ההיכל וביה בליליא קטיל בלשצר מלכא דניאל ד׳
כשדאה. וכורש מדאה אמר אחר שכבש בבל כל ממלכות הארץ נתן לי ה׳ דניאל ה׳
אלהי השמים. הנה כל העמים הודו באל יתברך באותו הזמן והכירו כי מאת עז׳ א׳ ובסו׳
ה׳ באה כל הרע לבבל. זהו הדבר ידעו הכל את כבוד ה׳ הגדול מאד: כמים ד״ה
יכסו על ים. ידעו באמת כי האל משגיח במעשי בני אדם לתת לאיש ירמיה נ״א
כדרכיו: וייגעו בשתי יודין ושל ירמיהו ביו״ד אחת לבד והיא מעמדת בנע״א
ויו״ד השרש נעלמת מהמכתב: בדי אש. בדי ריק. ושל ירמיהו בדי ריק בדי
אש. והם כמו באש בריק. ומלת די נוספת בהם מורה על התמדת הדבר
והגדלתו. וכן בדי שופר. בדי אדבה לרוב: יעפו ביו״ד אחת לבד ויו״ד איוב לט׳
השרש נעלמת מהמכתב ושל ירמיהו ויעפו. וזהו הפירוש נראה לפי ענין הפרשה שופטים ו׳
ולפי מה שכתוב בספר ירמיהו. כי שם גם כן זכר על חורבן בבל זה הפסוק בפס׳ כ
שזכרנו למעלה. כמו שאמר כה אמר ה׳ נבואת חומת בבל ונאמר וייגעו
עמים בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו. אבל לענין הפסוק הבא אחר זה כי
תמלא הארץ לדעת את כבוד ה׳ אף על פי שפירשנו אותו לענין זה יותר
נראה שיהיה ענינו לעתיד בימי המשיח. כמו שאמר בנבואת ישעיהו כי מלאה ישעיה י״א
הארץ דעה את ה׳ כמים לים מכסים. וזה יהיה בימי המשיח כמו שהוא ענין
הפרשה. וכן אמר בנבואת ירמיהו כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם. ירמיה ל״א
ולזה הפירוש יהיה פירוש הפסוק שלפני זה כן. הלא הנה מאת ה׳ צבאות.
אמר אף על פי שיראו בני הדור הזה נקמת ה׳ בבבל עוד יראו גדולה מזו
לעתיד שיהיה מאת ה׳ צבאות שיקח האל יתברך נקמתו מכל הגוים כשיבאו יחז׳ ל״ח ול״ט
עם גוג ומגוג על ירושלם ואז תהיה יגיעתם לאש ולריק. כמו שכתוב בנבואת זכר׳ י״ב וי״ד
יחזקאל ובנבואת זכריה:

טו הוֹי מַשְׁקֵה רֵעֵהוּ מְסַפֵּחַ חֲמָתְךָ וְאַף שַׁכֵּר ד׳. ל׳

לְמַעַן הַבִּיט עַל־מְעוֹרֵיהֶם ׃ טז שָׂבַעְתָּ קָלוֹן ל׳ וחד וקכיט. יד׳ כטע׳ לעי׳.
מִכָּבוֹד שְׁתֵה גַם־אַתָּה וְהֵעָרֵל תִּסּוֹב עָלֶיךָ כּוֹס ל׳. ב׳ מל׳.
יְמִין יְהוָה וְקִיקָלוֹן עַל־כְּבוֹדֶךָ ׃ יז כִּי־חֲמַס ל׳.
לְבָנוֹן יְכַסֶּךָּ וְשֹׁד בְּהֵמוֹת יְחִיתַן מִדְּמֵי אָדָם ל׳.
וַחֲמַס־אֶרֶץ קִרְיָה וְכָל־יֹשְׁבֵי בָהּ ׃ ח׳

טו הוי משקה רעהו · נבוכד נצר היה שותה ומשתכר כמו שכתבנו למעלה בפסוק ואף כי היין בוגד · והיה משקה עמו מלכי העמים שהוליך בגולה והיו בבית כלאים בביתו והיה מוציאם בעת שהיה רוצה לשתות ולהשתכר שישתכרו עמו : רעהו · כמו רעיו · וכן מגן גבורהו · בהתהללו בער רעהו · וקראם רעיו לפי שהיו מלכים כמוהו : מספח חמתך · והיה מספח להם חמת היין למען ישתו תמיד וישתכרו · זהו ואף שכר · וגם היה משכר אותם על כרחם אפילו לא ירצו כדי להתלוצץ וללעוג עליהם · זהו למען הביט על מעוריהם · נחום ב׳ איוב מב
שישתכרו ויתגלו כמו שנאמר בנח וישכר ויתגל בתוך אהלה : מעוריהם ·
כמו ערותם אף על פי שהם שני שרשים · וכן מערש מעוריהם פשוטה וערה : בראשית ט׳
מספח · ענין רבוק · כמו ספחני נא · ותחת חרול יספחו : חמתך · כמו ויכלו ישעיה לב
המים מן החמת · אבל איננו ממשקלו אלא ממשקל חמת מיין · והחכם רבי שמואל א׳ ב׳
אברהם אע׳ ז״ל פירש הפסוק הזה דרך משל משקה רעהו כוס התרעלה ומשכרם איוב ל׳
בחמתו · ופי׳ המתך כמו חמת מים כמו שפירשתי · ויותר נכון לפרש חמתך בראשית כ״א
כמשמעו מן האף והחמה · ואמר׳ זה על דרך ואשכרם בחמתי : למען הביט · הושע ז׳
למען יראה קלונם לכל ויתגלה · ונכון הות פירוש שיהיה הפסוק דרך בראשית כ״ח
משל לפי שאמר תסוב עליך כוס ימין ה׳ : יו שבעת קלון · שבעת דברים ט׳
מקלון מלכי העמים · כלומר מלאת רצון נפשך להקל נכבדי ארץ ואהבת ישעיה כג
הקלון יותר מן הכבוד : שתה גם אתה · תשתה גם אתה כמותם שתהיה
נקלה לעיני כל · כלומר כאותו כוס קלון שהשקיתם תשתה גם אתה · וכן היה
נבוכד נצר נקלה בוזיו כשנטרד מבני אדם ודר בין החיות · וכן כמותו
שהושלך מקברו · וזהו והערל תראה ערלתך · כמו שהיית מקלה המלכים
להשקותם לשכרם כדי שתראה ערלתם · וכל״מ שכתבנו יהיה והערל כמו הפך
והרעל כמו כוס התרעלה · כמו שאמר תסוב עליך כוס ימין ה׳ · כוס תרעלה ישעיה נ״א
שסבבת על כל הגוי להשקותם על ידך אחרי שתותם תסוב עליך הכוס
להשקותך כמו שכתוב בספר ירמיהו קח את כוס היין החמה וגו׳ : וקיקלון ירמיה כ״ה
על כבודך · קיקלון יבא לך על כבודך · קיקלון מלה מורכבת מן קיא וקלון·
ר״ל קיא של קלון · וזכר קיא לפי שזכר השכרון כי השכור מקיא · וכן אמר
כהתעות שכור בקיאו · ותי׳ והערל ואתערטל · פי׳ ענין ערום · וכן תרגם ערום ישעיה יט
בתרגומו ותת׳ ערטילאה : יז כי חמס לבנון יכסך · פי׳ החמס שעשית ללבנון · והוא
ארץ ישר׳ · כמו שאמ׳ ההר הטוב הזה והלבנון · החמס הקוא יכסך ויאבדך עד דברים ג׳
שלא יראה

שלא קרא עוד : ושוד בהמות יחיתן · וכן השוד שעשית לשוכנים בה יכסך.
ואחר שהמשיל הארץ ללבנון המשיל השוכני' בה לחיו' שדרכם לשכון בלבנון
ישעיה מ' שהוא יער עבים · כמו שאמר ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה · וחמס
הארץ הוא הריסת הערי' והכות' והשחתת עני המאכל וזולתם · ושוד הבהמות
שהוא משל לבני אדם השוכני' בה הוא דמים שפך · וכן פי' אחר כן מדמי
אדם וחמס ארץ קריה וכל יושבי בה · וככר פי' כי קריה אמר על
ירושלם. ור' יונה פי' כן אמר למלך בבל החמס שעשית ללבנון שהוא ארץ ישר'
יכסה אותך כלו' ישוב המסך כראשך · אחר שעשית כמה רעות לסוף ישובו ויחולו
על ראשך · כי כן שוד בהמות יחיתן · כי השוד שעשו הבהמות בטרפם טרף
בב ימים רבים לסוף יחיתן כי במעט אחת יאספו עליהן הרבה אנשים ויחתו
ויהרגו אותן · כן אתה כל החמס שעשית כמה שני' ישוב עליך במעט אחת הכל
דברים ג' יכסך · ותרגם יונתן לבנון בית מקדשא · וכן תרגם אונקלוס ההר הטוב הזה
והלבנון ובית מקדשא : יחיתן · שרשו חתת והיו"ד תמורת הכפל או יהיה
שרשו חית ויהיו שני שרשי' וענין אחד :

יח מַה־הוֹעִיל פֶּסֶל כִּי פְסָלוֹ יֹצְרוֹ מַסֵּכָה וּמוֹרֶה
שֶּׁקֶר כִּי בָטַח יֹצֵר יִצְרוֹ עָלָיו לַעֲשׂוֹת אֱלִילִים ר' חס' ג'
אִלְּמִים׃ יט הוֹי אֹמֵר לָעֵץ הָקִיצָה עוּרִי ב' ג
לְאֶבֶן דּוּמָם הוּא יוֹרֶה הִנֵּה־הוּא תָּפוּשׂ זָהָב כ'
וָכֶסֶף וְכָל־רוּחַ אֵין בְּקִרְבּוֹ׃ כ וַיהוָה בְּהֵיכַל ל'
קָדְשׁוֹ הַס מִפָּנָיו כָּל־הָאָרֶץ׃

יח מה הועיל פסל · מה הועיל לו פסלו למלך בבל שהיה מתהלל ונתן
ישעיה מו הכח לאלוהו מה הועיל לו ביום שברו · וכן אמר בנבואת ישעיהו כרע בל קורס
נבו : כי פסלו יצרו · הזומן שיצרו ופסלו מה תועלת היתה בו : מסכה
ומורה שקר · ומה הועילה גם כן המסכה שנסך בה הפסל ומה הועיל בהם
הפסל שמורה שקר לעבדו : כי בטח יוצר יצרו עליו · פי' מה תועלת ימצא
בו היוצר שיצרו כי בטח עליו · כי בוטח על ידו כלו' על מעשה ידיו · המעשה
ישעיה כט נקרא יצר והעושה נקרא יוצר · וכן ויצר אמר ליוצרו לא הבין : אלילים
אלמים · שלא יענו אל הקורא להם : יט הוי אומר לעץ · דומם ·
ישעיה מז תאר כללי לזכר ולנקבה כמו ריקם · וכן שבי דומם : הוא יורה · בתמיה
אתה הקורא לו אתה תחשב שיורה לך את אשר תעשה : הנה הוא תפוש
זהב וכסף · כלומר תפוש ומעטה בזהב ובכסף · פי' אינו בשר ודם שיקבל
רוח כי כסף וזהב הוא לפיכך וכל רוח אין בקרבו · ופי' וכל שום רוח אפי'
ויקרא יז רוח הבהמה · וכן וכל מלאכה לא תעשו · וכל חלב וכל דם לא תאכלו ·
ויקרא ב' והדומי' להם : כ ויהוה בהיכל קדשו · ואין כן ה' כי הוא הנותן רוח בכל
בשר B.iii.

בשר ולעתי׳ שהוא בהיכל קדשו והוא בשמי׳ : הס מפניו כל הארץ · ייראו מפניו כל יושבי הארץ · כי הוא המשגיח בהם ורואה כל מעשיהם · כמו שאמ׳ משמים הביט ה׳ ראה את כל בני האדם :

תלים לג

ל וחד חבקוק · ג א תְּפִלָּה לַחֲבַקּוּק הַנָּבִיא עַל שִׁגְיֹנוֹת :

ל וכב ב יְהוָה שָׁמַעְתִּי שִׁמְעֲךָ יָרֵאתִי יְהוָה פָּעָלְךָ

ל ומל. בְּקֶרֶב שָׁנִים חַיֵּיהוּ בְּקֶרֶב שָׁנִים תּוֹדִיעַ בְּרֹגֶז

ב׳ ב׳ מל׳ ב רַחֵם תִּזְכּוֹר : ג אֱלוֹהַּ מִתֵּימָן יָבוֹא וְקָדוֹשׁ

ה׳ סה׳ וא מֵהַר־פָּארָן סֶלָה כִּסָּה שָׁמַיִם הוֹדוֹ וּתְהִלָּתוֹ

יפה ומטע׳ ביה׳ מָלְאָה הָאָרֶץ : ד וְנֹגַהּ כָּאוֹר תִּהְיֶה קַרְנַיִם

עז׳ מִיָּדוֹ לוֹ וְשָׁם חֶבְיוֹן עֻזֹּה : ה לְפָנָיו יֵלֶךְ דָּבֶר

ק׳ ב׳ רפ׳ ב׳ ל ומס׳ וְיֵצֵא רֶשֶׁף לְרַגְלָיו : ו עָמַד וַיְמֹדֶד אֶרֶץ רָאָה

ב׳ ב׳ חד חס׳ וַיַּתֵּר גּוֹיִם וַיִּתְפֹּצְצוּ הַרְרֵי־עַד שַׁחוּ גִּבְעוֹת עוֹלָם

ד׳ חד חס׳ הֲלִיכוֹת עוֹלָם לוֹ : ז תַּחַת אָוֶן רָאִיתִי אָהֳלֵי

ל׳ ק׳ מל כוּשָׁן יִרְגְּזוּן יְרִיעוֹת אֶרֶץ מִדְיָן :

תלים ו׳

א תפלה לחבקוק הנביא · זאת התפלה נעשת על דרך שיר משירי תהלים · על כן אמר על שגיונות · כמו שגיון לדוד · ואמ׳ למנצח בנגינותי · וכן אמר בו מלת סלה · ואינה כתובה זאת המלה בכל המקרא כי אם בזאת התפלה ובספר תהלים. וענין התפלה על עת ישר׳ בגלות הזה · וספר בה נסים וגבורות שעשה האל לישר׳ מיום אשר גאלם ממצרי׳ והתפלל ואמ׳ בדרך נבואה כי כן יעשה עמהם בגלות הזה ויושיעם מהגלות ובמלחמת גוג ומגוג · והחכמים רבי׳ אבותינו ז״ל פי׳ כי תפלה זו על רעב שהיה עתיד להיות · ופירשו בקרב שני׳ חייהו · ר״ל בקרב שני הרעב · וכן הנהרים חרה ה׳ · ר״ל על עצירת המטר · תעור קשתך · על הקשת שנראה ביום הגשם · וכן כי תרכב על סוסיך · ר״ל על העננים · וכן אמר כי תאנה לא תפרח · ודעת רוב המפרשים על הענין שזכרנו · וכן דעת יונתן · והוא תרגם שגיונות ענין שגגה · התפלל שיהיו עונות ישר׳ נחשבי׳ לפניו כשגגה : ב יהוה שמעתי שמעך יראתי · שמעתי קול הנבואה ואמ׳ אלי הגלות הארוך שיהיה לישראל לעתיד ויראתי איך יוכל לעמוד כמה שנים בקרב אויביו · לפיכך אני מתפלל לפניך ואומ׳ · פעלך בקרב שנים חייהו · ישר׳ שהם פעלך שאתה פעלתם כמו שאמר

שאמר על בני ועל פועל ידי תצוני · ואמ' הוא עשך ויכוננך : חייהו · חיה אותו ישעיה מה
בתוך השנים הארוכים האלה שיהיה בגלות שלא יכלה בקרב אויביו : בקרב דברים לב
שנים תודיע · בקרב אלה השנים תודיע דרכך שעדית להם ואף גם זאת ויקרא כו
בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וגומר : ברוגז
רחם תזכור · בזמן הרוגז והאף שהוא זמן הגלות תזכור להם אהב' אבותם
כמו שאמר וזכרתי להם ברית ראשונים · או יהיה רחם יחיד מן רחמים ·
כלומ' זכור להם רחמיך · כמו שאמ' זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה · ויקרא כו
ודרך הדרש רחם כנימע' אברהם · תשכון זה כזה · כלומ' זכור להם ברית תלים כה
אברהם : ג אלוה מתימן יבא · עתה ספר הגדולות והנוראות שעשה
האל לישראל במדבר שיעשה להם כן בצאתם מהגלות · תחלה כשנתן להם
התורה · וזהו אלוה מתימן יבא · כמו שאמר בתורה וזרח משעיר למו · דברים לג
כי תימן הוא שעיר · וכן מהר פארן כמו שנא' בתורה הופיע מהר פארן : שם
כסה שמים הודו · זהו המלאכים שראו ביום מתן תורה שהיו מודים השמי'
והארץ : הודו · פירוש כחו וקרנו : ותהלתו · וזהו מן בהלו נרו עלי איוב כט
ראשי · וזכר שעיר ופארן כי הם סמוכי' להר סיני · ודרך הדרש ידוע · ויש מתימן
מדרומה · ודעת כדעת אונקלוס כפי' הפסוק · ותהלתו תרגמו כמשמעו
ומימר תושבחתיה : ד ונוגה כאור תהיה · וזה מה שאמר בתורה ומראה
כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר : קרנים מידו לו · וזהו כי קרן עור פני שמות כד
משה · כלומ' הזיו האות היה מיד האל לו למשה · ואמ' קרני' בלשון שנים שמות לד
כי הפני' שני צדדין · ויש קרני' על הלוחות שנתן למשה שהיו שני' והיו מאירות
בעולם וכנתיך · ושם חביון עזו · שם בסיני נגלה מה שהיה נחבא מעולם
עד היום ההוא כי לא היה כיום ההוא לפניו · ולאחריו שנגלה לו · האל יתברך
בכבודו הגדול על הר סיני לעיני כל ישר' · ויש חביון עזו על הארון · כמו שאמ'
עליו אתה וארון עזך ושם היו נסתרות הלוחות : ה לפניו ילך דבר · פירש תלים קלב
אמול במתי מדבר · והחכם רבי אברהם אע פירש על העמי' כשנכנסו ישראל
לארץ כמו שאמ' את אימתי אשלח לפניך והמותי את כל העם וגו' : רשף שמות כג
כמו דבר · והענין כפול במלות שונות · וכן ולחומי רשף · והוא חולי הקדחת דברים לב
שהיא חמה השורפת וממיתה מהרה : לרגליו · לסבתו · כמו ויברך ה' אותך בראשית ל
לרגלי : ו עמד וימודד ארץ · עמד הארון בגלגל ארבע עשרה שנה עד
שכבשו הארץ וחלקוה במדה וחבל : ראה ויתר גוים · משם ראה והביט
להתיר הגוים מן הארץ · ויתר פי' ויקפץ · כמו לנתר בהן על הארץ · כלומר ויקרא יא
כבודו היה בגלגל והיה מניע גויי הארץ ומפילם לפני ישראל כאלו כראייה
לבד היה ממיתם : ויתפוצצו הררי עד · משל למלכי כנען וכן גבעות
עולם · ויתפוצצו ענין שבירה עם הפיזור · כמו וכפטיש יפוצץ סלע : שחו · ירמיה כג
מפעלי השפל והוא חסר הכפל מן תחתיו שחחו : הליכות עולם לו · מהלכי איוב ט'
העולם כלם לאל יתברך · לפיכך יעשה בהם כרצונו להגביה זה ולהשפיל זה
לגרש זה ולהנחיל זה · ואמר הליכות עולם · כי העולם מתנהג על מהלכי
הגלגלים והכוכבים · ויונתן תרגם פסוק זה על דור המבול ועל דור הפלגה ·
ר"ל אלה הדורות שלא היו מכירים בו והיו מדמים שאין אלוה בעולם עמד
והרא' להם כי הוא אדון הכל ומשגיח בכל · ר"ל במלת וימודד שמדד להם
מדה

מרק כיטר מרה כמו שאמרו רז"ל כרותים קלקלו וכרותים עיגנו : ראה ויתר גוי׳ . ראה שעוררו כולם במקו׳ אחר לבנית המגדל וכטל עצתם והפיצם משם על פני כל הארץ והראה להם כי הליכות עולם לו . הררי עד וגבעות עולם . על דרך משל כמו שפירש׳ . וכת׳ אתגלי וזויע ארעא וכו׳ כמו שכתבתי .

ז תחת און ראיתי אהלי כושן . הזכיר עתה גבורות שעשה לנו במלחמות כושן רשעתים ע״י עתניאל בן קנז . ובמלחמת גדעון עם מדין . ואמ׳ במקום און ראיתי אותם אהלים תקועים . כלו׳ במקו׳ שלא היה להם העמדם וקיום כי הקים ה׳ את עתניאל והפיל אותם אהלים : ירגזון יריעות ארץ מדין . כמו אותם יריעות . ר״ל אהלי יריעות ארץ מדין . כי האהל הוא פרישת היריעות . ודמו כשבא גדעון עליהם . כמו שאמר בחלום גליל לחם שעורי׳ ואמר ונפל האהל . וי״ת תחת און . בשעיתי ראיתי אהלי כושן שבא כושן רשעתים עלי כארפ׳ וכאשר עשיתי תשובה רחם האל ית׳ עלי ורגזו יריעות ארץ מדין מפני ע״י גדעון . וכת׳ כד פלחו בית ישראל לטעותא מסרתינון ביד כושן חייבא וכד תבו למעבר אורייתא עבדית להון נסין וגבורן ופרקתינון מיד מדינאי על יד גדעון בר יואש :

ח הבנהרים חרה יהוה אם בנהרים אפך
אם בים עברתך כי תרכב על סוסיך מרכבתיך
ישועה : ט עריה תעור קשתך שבעות מטות
אמר סלה נהרות תבקע ארץ : י ראוך יחילו
הרים זרם מים עבר נתן תהום קולו רום ידיהו
נשא :

ח הבנהרים חרה ה׳ . זכר בקיעת הירדן וים סוף . אמר מה זה היה לנהרים אם חרה אף ה׳ בהם שנבקעו . וכפל הענין כמ״ש לחזק ואמר אם בנהרים אפך . אמ׳ עלה שחרה אף ה׳ בנהרי׳ שהרי ראינו שהירדן נבקע . וזהו דרך משל ומליצה . וכן אם בים עברתך על בקיעת ים סוף . ולא זכר הנסים על הסדר : כי תרכב על סוסיך . כגבר סוס ורוכבו רמה בים : מרכבותיך ישועה . מרכבותיך היו לנו ישועה . וזהו דרך משל לפי שהסוסים מוכנים למלחמה ורוכביהם הם המנצחים ברוב אם לא תהיה יד השם בהם כמו שאמ׳ שקר הסוס לתשועה . ואמר סוס מוכן ליום מלחמה ולה׳ התשועה . ויונתן תרגם הבנהרים דרך משל הוא על מלכיהון ומשריתהון דסגיאין כמי נהרא הוה רגז מן קדמך ה׳ על מלכיא הוה רוגזך ובימא הודעת להון גבורתך אדי אתגליתא על מרכבת יקר שכינתך ועבדת לעמך תקוף ופורקן : ט עריה תעור קשתך . כמו שרמה ידו הגדולה אשר עשה במצרים ותשועתו לישראל לרוכב הסוס כן רמה לתופש הקשת . ופי׳ עריה ענין גלוי . כלו׳ נגליתה ורועך עליהם

שופטי׳ ג׳ ו׳ ז׳
שופטים ז׳
ל׳ אין מסו׳
פסו׳ אם אם.
ב׳ וחס׳
ר׳ ב׳ מל וח׳ חס׳.
ו׳ לעי׳. ל׳ ב׳
ל׳ ומל. ל׳ ומל
שמות ט״ו
תלים ל״ב
משלי כ״א
ב״ק גוס׳
פירעות

עליהם · והוא שם כמו ערום וערית · תעור גם כן ענין גלוי אלא שאינו משרשו · יחזקאל יו
כי עריה מגזרת תאמר ותעור שעל מגזרת העין · וכן כענין גלוי פשוטה ועורה · ישעיה לב
למען קביע אל מעוריהם · שבועות מטות אמר סלה · עשית כל זה לקיים בקס׳ סימ׳ כ׳
השבועות שנשבעת לאבות לתת להם הארץ למטות ישר׳ · וזהו אומר סלה כלו׳ בפס׳ על
לקיים האומר שאמרת : אמר · שם במשקל חרש · קרש : נהרות תבקע ·
בקעת להם הארץ היבשה לתת להם מים רבים כמי הנהרות · כמו שכתוב
ויוצא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים · ועל הדרך הזה אמ׳ : י׳ ראוך יחילו תלים עח
הרים · הרים הוא משל למלכי כנען שנמוגו וחלו מפני ישר׳ · וזהו ראוך ·
ראו הנפלאות שעשית עם ישראל במדבר ועם מלכי האמורי · וטעם הראיה כי
השמיעה הברורה כמו הראיה · וכן וירא יעקב כי יש שבר במצרי׳ : זרם מים בראשית מב
עבר · זרם מים העוברים בירדן עברו עד ים הערבה קמו נכרתו : נתן תהום יהושע ג׳
קולו · כהבקע מי הירדן נתנו קול : רום ידיהו נשא · המי׳ היורדי׳ מלמעלה
קמו נד אחד והיה רם מאד כי הירדן היה מלא על כל גדותיו והיו מים רבים ·
וכשעמדו קמו נד אחד גבוה · וזהו רום ידיהו נשא · הקהו׳ נשא ידו לרום :
וית׳ בענין אחד באתנלותך על טורא רקיע ונומר : בתרגומו ליו

יא שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ עָמַד זְבֻלָה לְאוֹר חִצֶּיךָ יְהַלֵּכוּ ל׳ וחס׳·
לְנֹגַהּ בְּרַק חֲנִיתֶךָ׃ יב בְּזַעַם תִּצְעַד־אָרֶץ בְּאַף
תָּדוּשׁ גּוֹיִם׃ יג יָצָאתָ לְיֵשַׁע עַמֶּךָ לְיֵשַׁע אֶת־ כ׳ הריס׳ · כ׳ וכפכו׳ · נ׳
מְשִׁיחֶךָ מָחַצְתָּ רֹאשׁ מִבֵּית רָשָׁע עָרוֹת יְסוֹד עַד־ ל׳ זין
צַוָּאר סֶלָה׃ יד נָקַבְתָּ בְמַטָּיו רֹאשׁ פְּרָזוֹ יִסְעֲרוּ ק׳ · כ׳חד כתיב שין
לַהֲפִיצֵנִי עֲלִיצֻתָם כְּמוֹ־לֶאֱכֹל עָנִי בַּמִּסְתָּר׃ ל׳ וחס׳

יא שמש ירח · במלחמת יהושע עם המלכים שעמד להם השמש וכן הירח יהושע י׳
עד יקום גוי אויביו : זבולה · בשמי׳ שהם זבול ומעון להם כמו שאמר ויעמוד יהושע י׳
השמש בחצי השמים : זבולה · הה״א נוספת כה״א לילה כי המלה מלעיל ·
לאור חציך יהלכו · ישראל הלכו הלילה ומצאו׳ רודפי׳ אחריהם לאור הברקים ראה שאלת
ואבני הברד שהשליך ה׳ בגוים מפני בני ישראל והברקים הם חצי השי׳ וחניתו · יקרי׳ ·
והאויבים נגפו בהם וישראל הלכו לאור · ואעפ״י שלא הזכיר בפסוק ברקים
כיון שהזכיר אבני ברד הרי הוא כאלו הזכיר ברקים כי לא יפלו אבני הברד
בלא ברקים · גם אבני הברד לבנים מבהיקים ונותנים אורה בלילה · וביום
ובלילה היתה המלחמה שהרי התפלל יהושע על הירח שיעמוד גם כן עד יקום
גוי אויביו · והנה היה גם כתוך גם שהאיר הירח בלילה עם הברד : יב בזעם ·
בזעמך על ז׳ גוים נערית עליהם בארצם · וכפל הענין במלות שונות ואמר
באף תדוש גוים : יג יצאת לישע עמך לישע את משיחך ·
כמו שיצאת לישע עמך בהכנסם לארץ שבעה גוי׳ כן תצא לעתיד לישע עמך את
משיחך

משיחך · כמו שיצאת לישעם כהכנסם לארץ ז׳ גוים כן תצא ותושיעם ותוציאם
מהגלות וישובו לארצם · ומה שאמ׳ יצאת מחצת נקבת עבר במקום עתיד
ורבים כמוהו · וכדברי הנבואה יבא זה כרוב כי הנבואה אעפ״י שהיא עתידה
הרי היא כאלו נתקיימה · לפיכך ידברו בה בלשון עבר · משיחך · הוא משיח
בן דוד : מחצת ראש מבית רשע · או תמחץ ראש מבית גוג הרשע :
ערות · מקור כלומר תגלה יסוד עד צוארם · כלומר תמחץ ראשם והוא
מלך מגוג · וכן תגלה יסודם עד צוארם והם שרי החיל והמלכים אשר אתו :
ערות · ענין גלוי · וכן ערו ערו עד היסוד בה · והצואר קרוב לראש · ויסוד תהלים קל״ז
הוא עיקר הבנין וקיומו · לפיכך הוא משל על גדולי המחנה : יד נקבת
במטיו ראש פרזיו · כלומר במטות גוג עצמו תנקב ראש פרזיו כלומר
חיילותיו · וקראם פרזים לפי שיבאו לרוב והם יושבים סביבות ירושלם כפרזים
יושבי הפרזות שמתפשטים בכל מקום שאין להם חומה שיסתגרו בה · וכן אמ׳ הוא
אעלה אל ארץ פרזות · ונאמ׳ גב׳ פרזות תשב ירושלם מרוב אדם · ואמ׳ שתקבא יחזקאל לח
ישלח מהומה בהם שינקבו וימחצו איש במטה שבידו את ראש רעהו · וכן אמר כפט׳ על
תהיה מהומת ה׳ רבה בהם וגו׳ · ואמ׳ חרב איש באחיו תהיה : יסערו להפיצני · זכריה כ׳
אותם שהיו סוערים להפיצני כלומ׳ שיבאו ברוח סער׳ עלי להפיץ אותי בגוים : זכריה י״ד
עליצותם כמו לאכול עני במסתר · עליצותם ושמחתם תהיה להפיצני כמו יחזקאל לח
שהיה ביום שחשבו לאכול עני והוא ישראל כשיצאו ממצרים ורדף אחריו פרעה יש קורא כ
וחילו וחשבו לאכלו במסתר · כלו׳ כי חשבו כי אין ה׳ רואה ודן כאו בים כמו
שהיה במצרים וחשבו לאכלו בשמחה · כמו שאמר אמר אויב ארדף אשיג שמות ט״ו
וגו׳ ואמר ויסר את אופן מרכבותיו · ולא הכירו כי ה׳ נלחם להם במצרים · כמו שמות י״ד
שאמר אנוסה מפני ישר׳ כי ה׳ נלחם להם במצרים · כלומר ה׳ כמו שהיה נלחם שמות י״ד
במצורים במצרי׳ כן נלחם להם עתה במצורים. כי ראו כי בקע להם הים והעבירם
ביבשה והם לא יכלו לעבור כמו שאמר ויהם את מחנה מצרים : שמות י״ד

טו דָּרַכְתָּ בַיָּם סוּסֶיךָ חֹמֶר מַיִם רַבִּים :

טו דרכת בים סוסיך · פי׳ דרכת בים על סוסיך והעברת את ישר׳
בו והשלכת את מצרים בתהומות וטעם סוסיך פי׳ למעלה בפסו׳ כי תרכב על
סוסיך : חומר מים רבים · כמו שאמר נצבו כמו נד נוזלים : חומר · שמות ט״ו
ענ׳ וגבור מן חמרים חמרים : שמות ח׳

טז שָׁמַעְתִּי וַתִּרְגַּז בִּטְנִי לְקוֹל צָלְלוּ שְׂפָתַי יָבוֹא שמיע׳ לקול א׳ בליש׳. ב׳
רָקָב בַּעֲצָמַי וְתַחְתַּי אֶרְגָּז אֲשֶׁר אָנוּחַ לְיוֹם צָרָה
לַעֲלוֹת לְעַם יְגוּדֶנּוּ : יז כִּי־תְאֵנָה לֹא־תִפְרָח י״ד ומל׳ ב׳ ל׳
וְאֵין יְבוּל בַּגְּפָנִים כִּחֵשׁ מַעֲשֵׂה־זַיִת וּשְׁדֵמוֹת יב׳ מתע׳ פסו׳ ואין ואין ל׳
לֹא־עָשָׂה אֹכֶל גָּזַר מִמִּכְלָה צֹאן וְאֵין בָּקָר
כרפתים

בְּרְפָתִים׃ יח וַאֲנִי בַּיהוָה אֶעְלוֹזָה אָגִילָה ל׳. ל׳ מל וכ׳
בֵּאלֹהֵי יִשְׁעִי׃ יט יְהוִה אֲדֹנָי חֵילִי וַיָּשֶׂם רַגְלַי חס׳. ק׳ כב
כָּאַיָּלוֹת וְעַל בָּמוֹתַי יַדְרִכֵנִי לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹתָי׃ ג׳ חד חס׳. ל׳ חס׳:

יו שמעתי. אמר הנביא שמעתי בנבואה הזאת שיהיו בני ישר׳ בעת ההיא ל׳ בנבי׳. ל׳ ומל
כיום בני נב׃ ותרגז בטני. לאות׳ שמועה. ובטני רמז ללב כמו המו מעי ירמיה לא
לו. כי ללב יכון לשון תרט והחמיה והשמחה והחשקט לא לבטן ולמעי׳ אלא
לפי שהלב בכללם יפילו לשון הלב עליה׳׃ לקול צללו שפתי. לקול השמועה
הזאת נללו שפתי. ופלילת השפתי׳ היא השקת השפתי׳ זו בזו מרוב פחד ורעדה׃
יבא רקב בעצמי. אפילו עצמי שהם הדבר הקשה אשר בגוף ירקבו לזאת
השמוע׳׃ ותחתי ארגז. במקומי ארגז׃ אשר אנוח ליום צרה. אשר
הייתי חושב שאנוח בארצי אח׳ שגבתי מהגלות לארצי והנה נהפכה מנוחתי ליום
צרה׃ לעלות לעם יגודנו. ויום צרה הוא היום שחשב נוב לעלות לעם ירושלם
וישראל ושיגודנו. כלומר שיביא עליו גדודי העמי׳. וכן יגודנו והוא יגוד עקב ברא׳ פרשת מט
ענין גדוד. ויהיה גוד וגדד בענין אחד וכמוהם רבים. או יהיה עם יגודנו אמורה
הכמל. ועל היום ההוא נאמר לדניאל והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות דניאל יב
גוי עד העת ההיא וגו׳. ואמר ישעיה הנביא לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך ישע׳ כו
בעדך חבי כמעט רגע עד יעבור זעם. וי״ת הפסוק כן אמרת בכל שמעית וגו׳׃
יז כי תאנה לא תפרח. הפסוק הזה נאמ׳ דרך משל על העמים הנקבצים
על ירושלם עם נוב ומגוג. אמר כי לא יעליחו אלא יכלו שם והנמלטים שלא
ימותו יגנבו באיבריהם כמו שאמר ועיניו תמקנה בחוריהן ולשונו תמק בפיהם. זכריה יד
ויהיו לאות בכל העמי׳ אשר יכלו בהם׃ יבול. כמו פרי. כמו ונתנה הארץ ויקרא כו
יבולה. ושדמות. שדה זרע׃ ממכלה. בה״א כמו ממכלאות צאן בה״לף׃ נ״א ילכו
ברפתים. כמו רפת בקר בדברי רז״ל והוא בית הבקר. וי״ת כן ארי מלכות בבל תלים עא
לא תתקיים ולא תעבד שולטן על ישראל יתקטלון מלכי מדי וגיברי יון לא במס׳ פסח׳
יצלחון וישתיצון רומאי ולא יגבון קיומא מירושלם׃ יח ואני בה׳ פר׳ א׳.
אעלוזה. אמר הנביא בלשון ישר׳ כשיכלו מחנה נוב אני אעלוז בישועת נא מריאני
ישראל ובכל הענין במ״ש ואמר אגילה באלהי ישעי. וכת׳ בכן על ניסא אבל הו׳ טעות
ופורקנא דיתעביד למשיחך ולשארא דעמך דישתארון יודון למימרך אמר חבקוק
נביא ואנא במימרא דה׳ איבוע אידוץ לאלהא דעביד פורקני׃ יט אלהים
אדני חילי וישם רגלי באילות. קלות כאילות לרדוף אויבי׃ ועל במותי
ידריכני. יעדני שאדרוך על גבם ואדמכם בארצי. וזהו במותי. ואמר כן
לפי שירושלם גבוהה מכל הארצות. ואשורר על הנס שיעשה לי ואמר למנצח
בנגינותי׃